

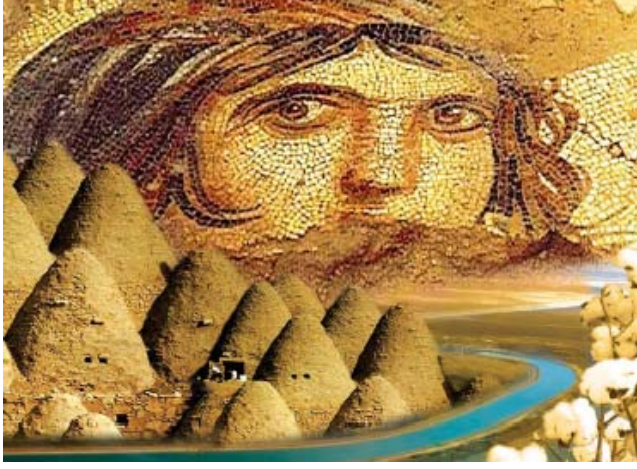
Proje yeni ve gerçekçi yaklaşımlar bekliyor...

GAP'ta stratejik açılımlar (*)

Dursun YILDIZ

İnş. Müh. - Su Politikaları Uzmanı

USİAD Genel Başkan Danışmanı

Kökeni 1930'lu yıllara dayanan GAP'ın gerçekleşmesi daha çok enerji üretimi alanına kaymış durumda. Tarımsal sulama alanındaki gerçekleşme ise ancak yüzde 14 düzeyinde. Uzun süre projeye yabancı kredi bulunamazken, şimdi yabancı ilgisi dikkat çekiyor.

Geçmiş 1930'lu yıllardaki Keban Projesine kadar uzanan bu dünya projesinin ismi 1980 yılında "Güneydoğu Anadolu Projesi" olarak konuyor, 1989 yılında yapılan master planında proje entegre kalkınma projesine dönüştürülüyor ve 2005 yılında bitirilmesi öngörülüyordu. 1989 yılı GAP Master Planı hedef ve öngörülerinin geride kalması ve Proje'nin 2005'de bitirilmesinin mevcut koşullarda olanaklı olmaması üzerine revize edilmiştir. 2010'da bitirilmesi hedefine uygun olarak revize edilen GAP Master Planındaki hedeflere ulaşmak yine mümkün görünmemektedir. Bu nedenle GAP için son günlerde yeni bir atak başlatılmıştır.

(*)Cumhuriyet Strateji Eki 7 Ocak 2008 Sayı: 184

Ülkemizde 9 ili kapsayan bu bölgenin özelliklerinden birisi de Ortadoğu ve Kuzey Afrika'da su havzaları içinde gelişme ve değerlendirme potansiyeli bulunan tek havza oluşudur. Nil'in kuzey Afrika'daki bölümü de dâhil olmak üzere diğer bütün havzalarda 60'lı yıllardan başlayan süreç içinde bölgedeki su kaynaklarının hemen tamamı geliştirilmiştir. Türkiye bu coğrafyada çok önemli bir su havzasını geliştirme olanağına sahip bir ülke olma avantajını taşımaktadır.

Diğer taraftan GAP'ın yer aldığı topraklar bundan 10.500 yıl önce dünyada ilk defa bugünkü anlamıyla üzerinde tarım yapılan topraklardır. Avrupa'nın buradaki tarımın başlangıcından 5000 yıl sonra tarım yapmaya başladığı düşünülürse tarım kültürü ve tarım tarihi açısından bu toprakların ne kadar önemli olduğu anlaşılacaktır.

GAP'ın su kaynakları olan Fırat ve Dicle'nin yıllık su potansiyeli ülkemizin teknik ve ekonomik olarak kullanılabilir yıllık su potansiyelinin yaklaşık dörtte biridir. GAP'ın uygulamaya konması için başlangıçta uluslararası finans kuruluşlarından kredi temin edilememiş, Ancak o dönemde de yaşanan büyük sıkıntılara rağmen proje tamamen kendi öz kaynaklarımızla başlatılmıştı.

PROJE YAVAŞLADI

GAP'ta başlangıçtaki hızın ve heyecanın kaybedilmesinin temel nedenleri bütçeden ayrılan kaynağın ve siyaseten gösterilen ilginin azalması şeklinde sıralanabilir. Bu ilgi azalmasının nedeni ise o dönemlerde yaşanan ekonomik ve siyasi sıkıntılar ve

bunun getirdiği sorunlar nedeniyle başka önceliklere odaklanmış olunmasıdır. Diğer bir deyişle ülkemizde son dönemde kamu yatırımlarına tahsis edilebilen kaynaktaki yetersizlik GAP gibi stratejik öneme sahip bir projeyi de kapsamıştır. GAP için yeni finans modeli arayışlarından sonuç alınamamasında da öncelikler sırasından kaynaklanan sorunlar etkili olmuştur.

GAP'ın gerçekleşmesi açısından yaşanan yavaşlama büyük ölçüde siyasi düzeyde GAP'a olan ilginin ve siyasi desteğin azalmasından kaynaklanmıştır.

Bugün GAP'ın tekrar canlandırılmasından söz edilmesi bir başka deyişle GAP'taki gelişmenin durmuş olduğu ve canlılığının azaldığı anlamına gelmektedir. Bugün artan şey GAP'a olan siyasi ilgidir. Bölgesel kalkınma konusunun gündeme gelmesi ile GAP tekrar siyasetin ilgi alanına girmiştir. GAP'ta teknik hazırlıklar açısından bir sorun yoktur. DSİ Genel Müdürlüğü başta olmak üzere mühendislik yapıları ile ilgili çalışmalar sürdürülmektedir. Ancak altyapı hazırlık çalışmalarında daha alınacak çok mesafe bulunmaktadır.

Bölgenin esas nefes alacağı husus tarım ve tarıma dayalı sanayidir. GAP'la ilgili yapılmaması gereken daha çok iş bulunmaktadır. Çiftçilerin eğitilmesi, tarımsal altyapı yatırımlarının yapılması, toprak potansiyelinin ve özelliklerinin belirlenmesi, arazi tesviyeleri, toplulaştırma-, ürün deseni planlaması bunlardan bazılarıdır. Örneğin GAP'ta bugüne kadar sadece yaklaşık 170.000 ha alanın toplulaştırması yapılmıştır.

Bu nedenle sadece sulama kanallarını yapmak ile her şey bitmemektedir. Son 7 yıldır projenin ilerlemesinde tedrici olarak büyük bir yavaşlama görülmüştür.

ENTEĞRE PROJE ÖZELLİĞİ

GAP yalnızca bir tarım ve enerji projesi değil, bölgede kültürel ve sosyal dönüşümü gerçekleştirecek bir yapısal dönüşüm projesidir. Entegre projeler bir bölgenin topyekûn gelişimi için hazırlanan çok amaçlı projelerdir.

GAP Enerji üretmenin yanı sıra tarım sanayi entegrasyonunu gerçekleştirmek bölge insanının gelir seviyesini yükseltmek, bölgelerarası kalkınmışlık farkını azaltmak, sadece kendimiz için değil komşu ülke insanı için de gıda üretmek iddiasını taşıyan çok yönlü insan odaklı entegre bir projedir. GAP'ın tamamlanması durumunda 3,8 milyon kişiye iş olanağı sağlayacağı öngörülmektedir. Arap ülkelerinde yaklaşık 30 milyar dolarlık büyük bir tarımsal ürün pazarı mevcuttur. Bu nedenle GAP aynı zamanda bulunduğumuz bölgenin gıda ihtiyacını karşılama yönünde önemli bir rol üstlenecek bir projedir. Bunun ötesinde GAP ülkemizin bulunduğu coğrafyada su ve gıda açısından stratejik olarak kontrol gücünü artıracaktır.

GAP'ın bütünlük bir proje olmasının getirisi hem bölgesel hem de ulusal açıdan büyük olacağı gibi entegre bir projenin gerçekleştirilmesinin zorlukları da bulunmaktadır. Bu tip projelerde ilgili kurumlar arasında çok büyük bir eşgüdüm ihtiyacı duyulur. GAP'ta bu eşgüdümün gerçekleştirilmesi konusunda da bazı sıkıntılar yaşanmıştır.

ENERJİ Mİ SULAMA MI?

Türkiye'nin hidroelektrik enerji üretiminin yaklaşık yarısı GAP'taki barajlardan sağlanmaktadır. GAP'ta Hidroelektrik enerji yatırımları yüzde 75 oranında tamamlanmıştır. Bu durum zaman zaman önceliğin hidroelektrik enerjisine verildiği sulama yatırımlarının ikinci plana itildiği konusunda değerlendirmelere konu olmaktadır. Ancak "GAP'ta Hidroelektrik enerjiye öncelik verildi ve bu nedenle sulama projeleri geride kaldı" açıklamaları tam olarak doğru değildir.

GAP sulama projelerinin yaklaşık yüzde 75'inin baraj inşaatı tamamlanmıştır.

GAP'ta tamamlanan 16 barajın sadece yarısında sulama amacının yanı sıra hidroelektrik enerji santrali de bulunmaktadır. GAP'ta şu ana kadar yapımı tamamlanan barajlardan Atatürk, Birecik, Dicle ve Batman Barajlarında yapım amacına uygun olarak hem Hidroelektrik Santral hem de sulama sistemi için su alma ağızları mevcuttur. Bu barajlarla sulanması planlanan arazi 853.000 hektar olup bu da GAP'taki tüm sulanacak alanın yarısına karşılık gelmektedir.

Bir arazinin sulanması için sulama kanallarından önce Baraj gövdesi inşaatına başlanır ve baraj gövdesi ile diğer ilgili yapılar tamamlandıktan sonra baraj gölü doldurulur. Bu oldukça uzun bir süre alabilir. Hem Enerji üretmek hem de sulama yapmak için inşa edilen barajlarda enerji üretecek santralin teknik olarak baraj inşaatı esnasında konulması gerekir. Bu enerji üretme sisteminin maliyeti Barajın toplam yatırım bedelinin dörtte biri veya beşte biri kadardır. Bu nedenle bu barajlara enerji santrali sistemlerinin konulması sulama sistemlerinin yapımını engellemez veya

ötelemeyiz. Enerji santralini tamamladığınız bir barajdan enerji üretmemek gibi bir lüksünüz de olamaz. Ancak enerji ve sulama amaçlı barajlarda sulama sisteminin gecikmesi doğal olarak barajın diğer yapım amacını yani enerji üretimini öne çıkartır. Ancak GAP'ta sulama sistemleri tamamlanma yüzdesinin düşük olması enerjideki yüksek gerçekleşmeden bağımsız bir konudur. Enerji üretiminin dağıtımı ve faydaya dönüşmesi için trafo merkezlerinin ve iletim hatlarının dışında başka bir hazırlığa gerek yoktur. Ancak özellikle GAP bölgesinde verimli ve rasyonel bir sulama için arazi toplulaştırmasından çiftçi eğitimine kadar birçok sosyo-kültürel parametre devreye girmekte ve hazırlık yapılması gerekmektedir. Barajın ve sulama sisteminin eşgüdümlü olarak tamamlanabilmesi için en uygun yöntem Baraj ve sulamanın birlikte ihale edilmesi ve gerekli altyapının da inşaat süresi içerisinde hazırlanmasıdır.

TOPRAK TUZLANIYOR

Büyük umutlar bağlanan Türkiye'nin en verimli topraklarının bulunduğu Harran Ovası'na yıllarca su ge-tirmek için milyonlarca dolar harcanmıştır. Ancak Harran ovasında suya kavuşan toprağın şimdiki sıkıntısı ise yine suyla bağlantılıdır. TEMA Vakfı tarafından yaptırılan çalışmalarda 130 bin hektarlık Harran Ovası'nda 30 bin hektar alanın vahşi sulama nedeniyle bir daha geri ka-zanılamayacak derecede tuzlanıp ço-raklaştığı dile getirilmektedir. Ancak GAP İdaresi Başkanı Muammer Yaşar Özgül ise "Tuz-lanma 3400 hektarlık bir alanda vardı. Yapılan drenaj çalışmasıyla sade-ce 500 hektarlık bir alanda tuzlanma kaldı. Tuzlanma riski olan 50 bin hektarlık alan-da taban suyu seviyesi yüksek olduğu için bilinçsiz sulama yapılırsa tuzlanma gerçekleşebilir" diyerek bu toprakların risk altında olduğuna dikkat çekmektedir.

YENİ ALANLAR

GAP tamamlandığında yaklaşık 1,7 milyon hektarlık çok büyük bir alan sulamaya açılmış olacaktır. Bu sulamanın modern sistemlerle yapılacak olması konunun önemini daha da arttırmaktadır. Halen GAP kapsamında 280.000 hektarlık bir alan sulamaya açılmış olup bu alandaki sulama sistemlerinin klasik olanları da bugünlerde sulama birliklerine verilecek olan finansman desteği ile modern sistemlere dönüştürülecektir. Verimli toprakların modern sulama sistemleri ile sulandığında üründeki verim artışı da dikkate alınırsa GAP'taki tarımın önemi daha da artmaktadır. GAP sulamaları bölgenin tarıma dayalı sanayi ürünleri açısından bir ihracat merkezi olmasının altyapısını oluşturacaktır. Bunun yanı sıra yüzde 64'ü Doğu ve Güneydoğu Anadolu bölgesinde yaşayan az topraklı geçici tarım işçilerinin işgücü önemli ölçüde bölge içinde tutularak bölgenin kalkınması için de önemli bir rol oynaması sağlanacaktır.

TOPLAM MALİYETİ 40 MİLYAR YTL

GAP Bölge Kalkınma İdaresi Stratejik Planlama İz-leme Değerlendirme Genel Koordina-törü Aslıhan Güven tarafından GAP kapsamında 2006 yılı sonuna kadar tahmini olarak 23 milyar 313 milyon YTL harcama ya-pıldığı belirtilmiştir. Enerji yatırımlarında fi-ziksel gerçekleşmenin yüzde 74, sulama yatırımlarında ise yüzde 14 seviye-lerinde olduğu belirtilen açıklamada GAP Master Planı'nın belirlediği hedef ve büyüklüklere ulaşabilmek için yapıl-ması öngörülen kamu yatırımlarının fi-nansman

ihtiyacının 2007 yılı fiyatlarıyla toplam 39 milyar 287 milyon YTL ye ulaştığı açıklanmıştır.

Bu durumda proje-nin tamamlanması için yaklaşık 11 milyar dolara ihtiyaç olduğu ortaya çıkmaktadır.

Son dönemde bölgedeki sosyo-ekonomik ve sosyo kültürel gelişmişlik düzeyinin artırılması zorunluluğunun tekrar gündeme gelmesi ile bölgede yeni bir yatırım hamlesi başlatılmıştır. GAP'a olan siyasi ilgideki hızlı artış UNDP Başkanı Kemal Derviş'in "GAP Bölgesi İçin Rekabet Gündemi" adlı uluslararası toplantıya katılmak için 12 Kasım 2007'de Ankara'ya gelmesini de sağlamıştır.

Son dönemde yapılan çalışmalar sonucunda GAP'ta öncelikli sektörler olarak "Yenilenebilir Enerji, Organik Tekstil ve Turizm" sektörleri ortaya çıkmıştır. Bu sektörlerde GAP bölgesinin karşılaştırmalı öncelikler açısından rekabet gücü ve avantajı olduğu söylenebilir. Bu sektörlerden özellikle yenilenebilir enerji alanının küresel ısınmadan bu denli çok söz edildiği günümüzde uygun dış kredi olanaklarıyla tüm gelişmiş ülkeler tarafından da desteklenmesi gerekmektedir.

DEĞERLENDİRME

GAP'ın bugün yeniden canlandırma çabası ve bölgesel kalkınma konusunun gündeme gelmesi bölgeyle ilgili olarak yapılan stratejik öngörülerin ve bölgeye yönelik politikaların yetersiz olduğunu ve zaman kaybedildiğini ortaya koymuştur.

GAP'ta 2002 Bölge Kalkınma Planında belirtilen ve tedricen artarak sürmesi planlanan ulusal bütçe kaynağı sürekliliği sağlanamamıştır. Bu durum GAP gibi stratejik bir projede zorlanarak ortaya çıkartılan yeni finans modellerine ve kontrol edilmesi zor dış kredilere zorunlu kalınmasını getirmektedir.

Son dönemde bölgeye uluslararası sermayenin artma eğilimindeki ilgisi dikkatli bir şekilde değerlendirilmelidir. Bölgedeki gelişmeleri de dikkate alarak daha sonra sorun oluşturmayacak yeni finans modelleri ve kredi ve işbirliği olanakları yaratılarak proje bir an önce tamamlanmalıdır.

Bununla eşgüdümlü olarak GAP'tan beklenen fayda konusunda gerçekçi stratejik analiz ve öngörü çalışmaları yapılmalıdır.

GAP'ı hareketlendirecek ve bölgede hamle yaratacak bir sürecin başlaması için GAP'a olan siyasi ilgi samimi ve siyasi stratejik öngörü içerikli olmalıdır.

Bir bölgede kültürel ve sosyal dönüşümü gerçekleştirme amaçlı yapısal dönüşüm projelerinde, projenin tamamlanma zamanı çok önemli bir faktördür. Bu bölge Güneydoğu Anadolu gibi stratejik bir bölgeyse bu faktör daha da önemli hale gelir. Son dönemde GAP'a olan siyasi ilginin artışında bu faktörün öneminin anlaşılması büyük rol oynamıştır.

GAP'tan beklenen sosyo-ekonomik ve sosyo-kültürel gelişme zaman alabilir. Bu nedenle beklentiler rasyonel ve akılcı olmalı ve sınır ötesindeki gelişmeleri de göz ardı etmemelidir.

GAP'a olan ilgi konjonktürel olarak farklılaşmamalı ve salınım içinde olmamalıdır. GAP bir hükümet projesi değil bir devlet projesi, bir ulusal çıkış projesi olarak ele alınmalıdır. GAP'a olan ilgi siyaseten konum kazanmak yerine GAP'ı tamamlayıp bölgede ülke olarak güç kazanmaya dönüştürülmelidir.

GAP'ın ilerlemesi konusunda belirleyici olan faktör siyasi ilgi ve iradedir. GAP'a olan siyasi ilginin azalması projenin bileşenlerinin birbirinden kopmasına neden olmaktadır. Entegre projelerde siyasi ilginin azalması sonucu projenin bütüncül ilerlemesinde zafiyet ortaya çıkmaktadır. Bu zafiyet ve yavaşlama projeden gelecek bütüncül ve büyük faydayı azaltmaktadır.

GAP'taki tüm eksikliklerin planlı bir anlayışla ele alınıp hızla tamamlanmasının önemi her geçen gün artmaktadır. Bunun gerçekleştirilebilmesi için gerekli ilave kaynak akılcı ve dikkatli politikalarla temin edilmelidir. GAP bölgesindeki sosyoekonomik ve sosyokültürel gelişme için atılması gereken hızlı adımlar ve kurgulanacak sosyal ekonomik sistem, hem siyasi kararlılık hem de stratejik ve öngörüsül yaklaşım ile uygulamaya konulmalıdır

